

DHO 2021

Navn:

Klasse:

Fag og niveau	Vejleder
HISTORIE A	
DANSK A	

Område/emne Industrialiseringen og Det moderne gennembrud

Opgaveformulering 1

Hvordan ændredes kvindesyntet i borgerskabet i slutningen af 1800-tallets Danmark?

- Redegør for synet på kønsroller i borgerskabet i perioden 1850-1900 med særligt henblik på sædelighedsfejden.
- Undersøg med udgangspunkt i en analyse af Herman Bangs *Den sidste Balkjole* og en kildeanalyse af *Spectatrice: Om Huusvæsenet og Pige børns Opdragelse, 1859* synet på kvinden i borgerskabet.
- Vurder, hvad der førte til ændringer i kvindesyntet i borgerskabet i slutningen af 1800-tallet – herunder i hvilken grad de litterære beskrivelser kan have haft indflydelse på ændringen.

Opgavens omfang: 5-8 sider à 2400 tegn (inkl. mellemrum). – men ekskl. forside, indholdsfortegnelse, fodnoter, litteraturliste og eventuelle bilag.

Indholdsfortegnelse

Indledning.....	2
Kvindesynet og kønsroller i borgerskabet	3
<i>Opstarten til Det moderne gennembrud.....</i>	<i>3</i>
<i>Sædelighedsfejden (1883-1887)</i>	<i>3</i>
<i>Litteraturen under 1800-tallet.....</i>	<i>4</i>
<i>Den økonomiske og politiske indvirkning.....</i>	<i>4</i>
Forventninger til borgerskabets kvinder.....	5
<i>Drømmen om et ægteskab.....</i>	<i>5</i>
<i>Kvindens skjulte facade</i>	<i>5</i>
<i>Realiteten for kvinderne</i>	<i>6</i>
Fra en kvindes perspektiv.....	7
<i>Kvindens opdragelse og uddannelse</i>	<i>7</i>
<i>Kvindens rolle</i>	<i>7</i>
Hvordan påvirkede litteraturen kvindesynet i slutningen af 1800-tallet	8
Konklusion.....	10
Litteraturliste	11

Indledning

I 1883 begynder den første debat i det offentlige rum vedrørende seksualitet, kønsroller og normer. Denne debat bliver kaldt "sædelighedsfejden". Uden denne debat har vi måske ikke været hvor vi er i dag. Dødsstraf ville muligvis stadig have været en straf for abort i Danmark. Kvinder ville muligvis stadig være hjemmegående. I 1870'erne bidrager impressionistiske forfattere til den moderne verden, og inspirerer flere kendte politikere til at gå ind for demokratiet og ligestillingen.

Opgaven tager udgangspunkt i kvindesyntet i Danmark i 1850-1900-tallet, og hvordan det ændrer sig. Der fokuseres specielt på sædelighedsfejden og litteraturens indvirkning på kvindesyntet.

I denne opgave redegøres først for kvindesyntet i 1850-1900-tallet, hvordan det ændrer sig, og hvilke faktorer der har en indflydelse. Dernæst anvendes to kilder til at forsvare kvindesyntet, og de to mest udbredte hovedsynspunkter derpå. De to kilder er fra hhv. den nytænkende Forfatter Herman bang, som sættes i kontrast til den konservative Spectatrice. Derudover perspektiveres der til andre forfattere som Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson og Saxtorph, professor på det medicinske fakultetsråd. Opgaven afrundes i en diskussion af hvor vidt kvindesyntet ændrer sig, og hvilke resultater sædelighedsfejden samt Det moderne gennembrud medfører.

Kvindesynet og kønsroller i borgerskabet

Opstarten til Det moderne gennembrud

I 1800-tallet begynder en revolutionær samfundsreform der senere fører til en debat om kønsrollemoralen. Dette er blot en af diskussionsemnerne under Det moderne gennembrud. En af teoretikerne for Det moderne gennembrud er den danske litteraturkritiker Georg Brandes. Hans oprørske tanker mod det traditionelle samfund gør at kønsrolle-normerne bliver fornyet både litterært, socialt, økonomisk og politisk. Georg Brandes primære formål med sin realistiske litteratur er at sætte den danske livsstil til debat, specielt idylliseringen af Danmarks kultur¹.

I 1871 udkommer Georg Brandes med sin forelæsning *Hovedstrømninger i det 19de aarhundredes litteratur*². Denne forelæsning er en åbenbaring for flere danskere, og specielt forfattere begynder at udforske Det moderne gennembruds forskellige skrivestilarter. På den litterære dagsorden er nu kønsroller, familien og ægteskabets betydning³. Ikke længe efter tager kunsten og befolkningen Det moderne gennembrud til sig, og en ny periode bliver skudt i gang med sædelighedsfejden i spidsen.

Sædelighedsfejden (1883-1887)

Sædelighedsfejden er en debat forgående primært i Norden. Den blomstrer i 1880'erne og kommer som følge af Det moderne gennembrud. Hovedformålet med den ophedede debat er at skabe opmærksomhed på de tildelte kønsroller i det kontroversielle samfund, og latterliggøre de seksuelle normer. Debatten kommer for alvor frem da den norske forfatter Bjørnstjerne Bjørnson i '83 skriver *En Handske*, et drama der senere viser sig at være startskuddet til den revolutionerende samfundsdebat, sædelighedsfejden. Debatten er bestående af to hovedaktører: Kvindesags forkæmper Elisabeth Grundtvig og tidligere nævnte Georg Brandes. Elisabeth Grundtvig værdsætter "renhed" hos både mænd og kvinder. Med renhed hentyder Elisabeth Grundtvig til kyskhed i livet før- og begrænsning af seksuel omgang under ægteskabet. Hun kritiserer seksuelt samvær uden for ægteskabet hos begge køn, men lægger specielt vægt på de fordele det ville have for kvinden at undgå det. Herunder mindre sandsynlighed for graviditet og kønssygdomme⁴. Dette er Georg Brande meget afvigende overfor, da han mener at kvinder bliver undertrykt, og at blokere for frisættelse i det

¹ Housman – Brandes hovedværk "hovedstrømninger"

² Grundtvig – Nutidens sædelige lighedskrav

³ Chakravarty, Dorte og Hanne Mortensen, 2014, s. 29

⁴ Bødtcher-Hansen og Mose, 2019, s. 37-40

seksuelle liv ligefrem er ødelæggende⁵. Formålet med debatten som specielt den rigere del af befolkningen, nemlig borgerskabet optager, er at gøre op med de firkantede kønsroller.

Litteraturen under 1800-tallet

Litteraturen er altafgørende under Det moderne gennembrud, herunder sædelighedsfejden. Den oplyser befolkningen, hovedsagligt borgerskabet, omkring den nyere reform. Både Det moderne gennembrud og sædelighedsfejden bliver bakket op af den nyere skrivestil, naturalisme og realisme, samt impressionisme der nærmer sig en filosofi. Den nye måde at tage fat på samfundsproblemer skaber store debatter specielt i borgerskabet. Synet på kvindens rolle bliver voldsomt udfordret af bl.a. Herman Bang i hans novelle fra 1887 "Den sidste balkjole"⁶. Ved brug af den sanselige impressionisme formår Herman Bang at give udtryk for den ungdom som ifølge ham bliver taget fra de unge kvinder i borgerskabet. Dog er nogle skribenter mere konservative i deres tekster bl.a. artiklen "Om husvæsnet og pigebørns opdragelse" 1859 udgivet under dæksnavnet *Spectatrice*. Artiklen formår at trække tiden tilbage ved at holde fast i de gamle traditioner og normer for kvinden. *Spectatrice* ser helst kvinden som den typiske husmor rolle, kun med færdigheder i læsning, skrivning og kultur samt børnepasning og omsorg⁷. Litteraturen er dermed modstridende og debatterende og reflekterer sig i samfundets splittelse.

Den økonomiske og politiske indvirkning

Den danske litteratur er under forandring, det samme gælder både for økonomien og politikken. Økonomien forbedrer sig eftersom at Danmark indgår i den internationale handel og globaliseringens eskalation. ⁸ Danmarks stigende økonomi giver muligheder for at dyrke finkultur frem for alt i borgerskabet. Ligeledes bliver demokratiet etableret i Danmark i 1848, dog uden ligestilling inde for køn og status. Politiker og forfatter Fredrik Bajer foreslår i 1866 at give kvinderne kommunal valgret, men forslaget træder først i kraft i 1915 efter mange års kamp fra kvindernes side. ⁹ Dog bevirker kvinders kamp stadig til et fornyet kvindesyn, selv om det lovmæssigt først får resultater i 1900-tallet.

Samlet set er kvindesynet i 1850-1900-tallet i et opgør på vej til et nyere kønssyn, både i forhold til deres akademiske muligheder, deres sociale færden i samfundet samt rettigheder. Dette skyldes

⁵ Bødtcher-Hansen og Mose, 2019, s. 37-40

⁶ Bang 1887 s. 42-44

⁷ *Spectatrice* 1859 s. 1-3

⁸ Busck "udenrigshandel før 1848" 2012

⁹ Bajer og Kristensen "Det danske demokrati, efter 1849" 2014

demokratiets og globaliseringens indførelse i Danmark. Globaliseringen skaber økonomisk velstand, som giver overskud til at diskutere finkultur blandt borgerskabet. Den banebrydende og samfundskritiserende litterære periode samt sædlighedsfejden ledet af Georg Brande er ligeledes stærkt medvirkende til at starte debatten.

Forventninger til borgerskabets kvinder

Drømmen om et ægteskab

Borgerskabets kvinder er under stærkt opsyn fra samfundet. Hvis de ikke følger de normer og forventninger der ligger til en ung kvinde i et 1800-tallets samfund, så bliver de socialt udstødt.¹⁰ Dette samtidsproblem bliver taget op i Herman Bangs novelle, udgivet i 1887 *”Den sidste balkjole”*. Novellen portrætter en familie fra borgerskabet omkring 1880’erne, Emma, Antonie og moderen. Det overordnede tema i novellen omhandler kvindens ungdom. *”Danse bliver der vel ikke tale om – vi er ude over de år. Vores kavalier er blevet for stivbenede... og Doktorfruen lo.”*¹¹, og hvordan den var defineret ud fra ægteskabspotentialet hos kvinden. *”Og med hovedet ned i det hvide tæppe græd hun så bitterligt, så bitterligt over den ungdom der var forbi”*¹² Her vises Antonies reaktion til at hun ikke længere er ægteskabspotentiale. Antonie bliver oprørt fordi at det var forventeligt og nødvendigt at en af døtrene bliver gift. Da det ikke er lykket storesøsteren at opnå giftemål, bliver moderen afhængig af *”den lille”*.

*”Fra den dag drejede alt sig om Antonie – om ”den lille”, som hun blev kaldt [...] Ja – når den ”lille” får hus og hjem... og når ”den lille” gifter sig, sagde de. Moderen skulle bo hos den lille og have det så godt og blive plejet tideligt og silde”*¹³

Dette er kun en nødvendig sammenflytning for moderen da det daværende patriarkalske samfund ikke er tilegnet en enke kvinde, da kvinden formodentligt kun har uddannelsesmulighed som en guvernante. Teksten er realistisk for sin tid både historisk og litterært, den følger den moderne bølge *”naturalismen”*.

Kvindens skjulte facade

Herman bang gør brug af replikindividualisme, det impressionistiske stiltræk der medfører at læseren selv skal kunne danne sig et overblik over karaktererne gennem deres replikker og handlinger. Da

¹⁰ Marie Lund Klujeff - Kvinders retorik

¹¹ Bang, 1887 s. 44, L. 12-13

¹² Ibid. L. 21-22

¹³ Ibid. S. 43 L. 24-30

familien får overbragt de dårlige nyheder omhandlede Antonie der er blevet for gammel til at danse, men kan komme at kigge på, lyder deres tilbagesvar således: *"Tak – ja naturligvis [...] Det ville være Antonie en fornøjelse"*¹⁴ Moderen og døtrene er oprørte over denne nyhed, men holder sig i skinnet da det blev forventet. Replikindividualismen kommer stærkt til udtryk under dette falske tilbagesvar. Man får som læser en ide om den ære kvinderne har at opretholde, og den falske facade de må forsvare sig med, samt den tilbageholdenhed der er eftertragtet.

Realiteten for kvinderne

Herman Bang bruger sanselige beskrivelser samt billedsprog til at tage fat i tabubelagte emner, hvilket også kendetegnes som den impressionistiskes skrivestil. Dette ses bl.a. i dette udsnit fra teksten:

*"De sidste par år havde været drøje for unge piger [...] Men når dagene går som for enkefruen og hendes døtre – mærker man slet ikke, hvor hurtigt de løber, og hvor hastigt de bliver til år"*¹⁵

Ovenstående giver Herman Bang dagende besjæling, som komplimenterer den impressionistiske skrivestil. Litteraturen går fra romantismen – idylliseringen af livet, til naturalismen. Således følger Herman bang de nye tendenser i Det moderne gennembrud. Der bliver taget fat i samfundsproblemer som bl.a. kvindens begrænsede muligheder, hvor Herman Bang her bruger impressionistiske stiltræk til at tydeliggøre samfundets kønsrolle-normer. *"... Antonie; om hendes fremtid talte de altid. – Ja når "den lille" for hus og hjem... og når "den lille" gifter sig."*¹⁶ Ud fra dette citat kan det konkluderes at kvindens fremtidsmål er at få hus og ægteskab. Det bliver forventet af en borgerskabskvinde.

Herman bang er blot en af de mange skribenter under Det moderne gennembrud, som var med til at italesætte og sætte spørgsmålstegn til kønsrollerne i borgerskabet. Hans flimrende skrivestil giver læseren en troværdig indlevelse i en ung kvindes sind i 1800-tallet. Det kan konkluderes at kvindens status er afhængig af manden, og deres vielse. Herman Bang finder ægteskabs søgen for uromantisk, og prøver således at udbrede sit budskab til resten af den danske befolkning, specielt borgerskabet.

¹⁴ Ibid. S. 44 L. 14-15

¹⁵ Bang, 1887, s. 42 L. 11-14

¹⁶ Ibid. s. 43 L. 26-28

Fra en kvindes perspektiv

Kvindens opdragelse og uddannelse

I 1859 bliver ”Om husvæsnet og pigebørns opdragelse” trykt i ugentlige blade, et debatindlæg under pseudonymet ”Spectatrice”. Debatten er formodentligt skrevet af Johanne Louise Heiberg, tidligere danser som kommer fra uprætentløse vilkår. Hun er ikke en del af borgerskabet i sin opvækst, men som 19-årig gifter hun sig med Digteren Johan Ludvig og hendes status ændrer sig. Hun er blandt kulturradikalister¹⁷, men hendes konservative synspunkter holder hun fast i. Teksten er en privat dog offentlig kilde, da modtageren for kilden er borgerskabet, specielt husmødrene. Spectatrice kommenterer på opdragelsen af piger: ”*Dinne små piger er finere planter, som bør gro under dine øjne, under din opsig, og ikke i vores institutkaserner.*”¹⁸ Og skelner dem fra drengenes opdragelse: ”*Dinne sønner kan du sende i skoler udenfor dit hus; thi de kan ikke tideligt nok vænnes til at færdes i livet, tåle al slags temperatur...*”¹⁹ Spectatrice er direkte i hendes holdning til kønsroller, og forelægger, at der skal være stor forskel på opdragelsen af kønnene. Kilden er subjektiv da Spectatrice klart og tydeligt udtrykker sin egen holdning, hvilket skaber en stærk tendens.

Teksten er skrevet før Det moderne gennembrud, Spectatrice holdning til kønsroller er derfor ikke ny for sin tid, men derimod delt mellem flere borgere. Hun opfordrer kvinderne til at kæmpe for at beholde de traditionelle normer. Dette kommer til syne i følgende citat: ”*Men de, som skulde være de ledende og styrende, bør ikke sætte deres vilje til side, for at lade det uvæsentlige blive det væsentlige*”²⁰. Dette står i stor kontrast til Det moderne gennembrud og naturalismen, da man netop opfordrer til at sætte spørgsmålstejn, ved det konservative og de samfundsdannede kønsnormer. Spectatrice står altså i modstykke til forfattere som Herman Bang, Henrik Ibsen og Henrik Pontoppidan der appellerer til realisme.

Kvindens rolle

Det moderne gennembrud er kendt for at tage samfundsproblemer til debat. Spectatrice nævner også problemstillingen der senere kaldes #MeToo.

”Disse små piger, hvoraf nogle ikke var små endda, skulle altså nu passere Østergade to gange om dagen, udsatte for at mødes med gæster fra konditoriet, vinkælderen og

¹⁷ Spectatrice, 1859, s. 1. L 12-13

¹⁸ Ibid. s. 1 L.25-27

¹⁹ Ibid. s. 1. L. 24-25

²⁰ Ibid. s. 1. L. 31-33

hotellet, hvilke godt vidste at passe den bestemte tid, da de små damer måtte passere revy for deres profane blikke.”²¹

Det kan forstås mellem linjerne at Spectatrice her taler om seksuelle krænkelser men vælger at give de yngre piger skylden samt deres mødre, fordi de yngre med vilje søger denne opmærksomhed og disse ”profane” blikke.

”At gå bag ved sådan et pyntet, og se de stjålne blikke, det sender bagud, for at se, og også pynten gør den behørig virkning på de forbipasserende, om de vender sig, for at betragte hende er et smerteligt syn”²²

Spectatrices kvindesyn er konservativt. Hun hentyder til at kvindens rolle skal tilpasse sig til mandens, og at hendes rolle i samfundet er at være husmor, plejende og omsorgsfuld.

Hvordan påvirkede litteraturen kvindesynet i slutningen af 1800-tallet

Det moderne gennembrud medfører til reformeringen af kvindesynet. Litteraturen påvirker i allerhøjeste grad samfundets kønsopfattelser. Specielt skribenter som Herman Bang og Henrik Ibsen fremstiller kvinden således at ægteskabet syntes uretfærdigt. Dog lægger Herman Bang ikke op til kamp fra kvindernes side, men derimod giver læseren medlidenhed til borgerskabskvinderne. Kvinderne fra borgerskabet har altså kunne lade sig inspirere af begge litterater, men Henrik Ibsen portrætterer hvordan kvinden kunne stå op for sig selv. Lige godt ligger der også litteratur i den anden ende af spektret. Spectatrices avisindlæg bærer præg af konservatisme og fungerer som et modsvar til reformationen. Dog er konservatismen først en del af et fast parti; højre, i 1865. Det moderne gennembrud samt sædelighedsfejden slår derfor først igennem og gør større påvirkning på befolkningen end konservatismen.²³ Kristendommen er en af traditionerne højre parti gerne ville holde fast i, men filosoper som Charles Darwin, Friedrich Nietzsche og Karl Marx erklærer gud død.²⁴ Dette resulterer i endnu et fremskrift for Det moderne kvindesyn. Biblen har et antikt kvindesyn, og ser dem som underled til mændene.²⁵ Det sjette bud i biblen lyder på ikke at bedrive hor²⁶, hvilket teoretisk gælder begge køn, men i praktisk bliver det anset for skyldigt for kvinden, men acceptabelt

²¹ Ibid. s. 1 L. 40-44

²² Ibid. s. 2 L. 79-82

²³ Egander Skov, ”konservatisme”, 2011

²⁴ Funder, ”Naturalismen og Det moderne gennembrud” 2006

²⁵ Bartels, ”Kvindesynet i biblen”, u.a

²⁶ Bønnelycke, ”Sædelighedsfejden 1883-1887”, 2018

for mændene. Afskaffelsen af den religiøse kultur i Danmark medfører dermed til mere frihed til kvinderne seksuelt, som en del af sædelighedsfejden.

En anden konservativ skribent kan være professor Saxtorph der i et vredesbrev udtaler sig om optagelsen af kvinder på det medicinske fakultet.

” Da det ved Fakultetets Forhandlinger har vist sig, at Majoriteten ikke vil modsætte sig et saadant Andragende, finder jeg, at det er min Pligt at optræde imod Majoriteten, da jeg antager en saadan Forandring i de nuværende Bestemmelser for at være til ubodelig Skade for vort Universitet og at ville medføre meget beklagelige Forhold”²⁷

Saxtorph nævner hvordan han finder det nødvendigt at give en mindretalsudtalelse, da han ikke anser kvinder om oprigtige kandidater som studerende på universitetet. Saxtorph er konservativ i den forstand at han stadig under Det moderne gennembrud ser forskel på kønnene. Dog får Saxtorph ikke hans ønskede reaktion på brevet. Kvinderne får adgang til det medicinske fakultet som studerende i 1885. Dette demonstrerer hvordan den negative omtale om sædelighedsfejden og de nytænkende ikke bremsede reformationen.

Kvindesynet bliver altså påvirket, dog på forskellige punkter. Kvinderne får stemmeret i 1915, men retten til f.eks. abort kommer først i 1973.²⁸ Dette er formodentligt forudsagt af kirkens magt, som dog stadig efter erklæret død, har stor påvirkning på befolkningen. Litteraturen berørte flere emner som retten uddannelse, ægteskab og familie, men aborter var ikke lige så udbredt at diskutere. Af denne grund har synet derpå været fra biblens øjne, og dermed først bliver ændret senere i forhold til andre samfundsproblemstillinger for kvinderne.

Sædelighedsfejden, angående kvinders seksuelle omgang uden for ægteskabet, samt før nævnte Spectatrices udtalelse om mænds søgen efter små piger, afspejler sig i den nuværende bølge #Metoo. Medieudtrykket #Metoo bliver spredt gennem litteratur til befolkningen, således som sædelighedsfejdens budskab. Dertil kan #metoo bølgen være en anden udgave af sædelighedsfejden. Et levende bevis på kvindesyntets dynamiske udfoldelse der konstant er i udvikling, i vores oplyste samfund. Den daværende litteratur er med til at starte en debat omkring kønsnormer og morale. Lige gyldigt om teksterne er konservative eller nytænkende tager de fat i samtidsproblemer, og resulterer i en oplyst befolkning.

²⁷ Saxtorph, 1874 s. 1 L. 1-4

²⁸ Dansk Kvindesamfund "Retten til fri abort", u.a

Konklusion

Som opsummering kan det konkluderes at en socialomvæltning rammer det danske samfund, specielt borgerskabet i slutningen af 1800-tallet. Litteraturen kan tage meget af æren for dette, samt de nytænkende forfattere her i blandt, Herman bang og Henrik Ibsen. Den naturalistiske skrivestil er med til at påvirke kvindesynet i en moderne retning, der søger efter ligestilling mellem mænd og kvinder. Dog kommer de fleste af kvinders kampresultater først senere gennem årene, i 1900-tallet. Ikke desto mindre er debatten livligt kørende under 1850-1900-tallet. Finkultur og kulturradikalisme handler ikke længere om poesi og kunst, men om sædlighedsfejden, kønsnormer og kønssynet. Det resulterer i en oplyst befolkning der senere opnår kvinders stemmeret, retten til uddannelse og lighed i samfundet retmæssigt. Om dette også ville få plads socialt og kulturelt i det danske samfund bliver stadig diskuteret i dag.

Kvindesynet ændrer sig altså litterært og politisk i 1850-1900-tallet i høj grad, men socialt er samfundet langsommere til at tilpasse sig et kønsneutralt system.

Litteraturliste

- Bang, Herman, *Den sidste balkjole*, 1887. In: Det moderne gennembrud #MeToo. Gyldendal 2019.
- Bartels, Sonja, *Kvindesynet I biblen*, u.a, Clio universet
<https://portals.clio.me/dk/religion/7-10/emner/temaer/sex-kaerlighed-og-aegteskab/kvindesynet-i-bibelen/>
Besøgt: 26 maj, 2021
- Bejder og Kristensen, Peter og benjamin, *Det danske demokrati efter 1849*, 2014, Danmarkshistorien.dk
<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/det-danske-demokrati-fra-1849-og-frem/>
Besøgt: 27 maj, 2021
- Brunholm, Jesper, *Naturalismen*, u.a, Henrikpontoppidan.dk
http://www.henrikpontoppidan.dk/text/seclit/secartikler/clausen_levin_1894.html
Besøgt: 25 maj, 2021
- Busck, Steen, *Udenrigshandel før 1848*, 2012, Danmarkshistorie.dk
<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/udenrigshandel-foer-1848/>
Besøgt: 27 maj, 2021
- Bødtcher-Hansen og Mose, *Sædelighedsfejden*. In: Det moderne gennembrud #MeToo. Gyldendal 2019. s. 37-40.
- Bønnelycke, Cecillie, *Sædelighedsfejden 1883-1887*, 2018, Danmarkshistorien.dk
<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/saedelighedsfejden/>
besøgt: 26 maj, 2021
- Chakravarty, Dorte og Hanne Mortensen, *De danske kvinders historie*, Systime 2014.
- chr. Johansen, Hans, *Økonomisk vækst*, 2012, Danmarkshistorien.lexdk
https://danmarkshistorien.lex.dk/%C3%98konomisk_v%C3%A6kst
Besøgt: 26 maj, 2021
- Daa Funder, Tore, *Naturalismen og Det moderne gennembrud*, 2006, Faktalink.dk
<https://faktalink.dk/titelliste/natu>
Besøgt: 27 maj, 2021
- Dansk Kvindesamfund, *Retten til fri abort*, U.a. Danskkvindesamfund.dk
<https://danskkvindesamfund.dk/skoletjenesten/har-dansk-kvindesamfund-gjort-en-forskel-for-kvindes-rettigheder/retten-til-fri-abort/>
Besøgt: 25 maj, 2021
- Egander Skov, Christian, *Konservatisme*, 2011, Danmarkshistorie.dk
<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/konservatisme/>
Besøgt: 27 maj, 2021
- Fibiger, Johannes, *Det moderne gennembrud*, 1999, litteraturens veje.
- Fibiger, Johannes, *Herman Bang*, 2002, Forfatterweb.dk
<https://forfatterweb.dk/oversigt/bang-herman>
Besøgt: 27 maj, 2021
- Forfatterweb, *Det moderne gennembrud*, u.a, forfatterweb.dk
<https://forfatterweb.dk/oversigt/perioder/det-moderne-gennembrud>
Besøgt: 25 maj, 2021
- Friss Thellufsen, Ole, *Georg Brandes 1842-1927*, 2011, Danmarkshistorien.dk

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/georg-brandes-1842-1927/>

Besøgt: 27 maj, 2021

Grundtvig, Elisabeth, *Nutidens sædelige lighedskrav*, 1887, Danmarkshistorien.dk

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/elisabeth-grundtvig-nutidens-saedelige-lighedskrav-1887/>

Besøgt: 26 maj, 2021

Houman, Tim, *Brandes hovedværk "hovedstrømninger" gav efterdønninger verden over*, 2019, RUC.dk

<https://ruc.dk/nyheder/brandes-hovedvaerk-hovedstroemninger-gav-efterdoenninger-verden-over>

besøgt: 26 maj, 2021

Lund Klujeff, Marie, *Kvindens retorik 1870-1920*, 2011, Danmarkshistorien.dk

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/kvindens-retorik-1870-1920/>

Besøgt: 27 maj, 2021

Nationalmuseet, *Kvinder rolle i samfundet*, u.a

<https://natmus.dk/museer-og-slotte/nationalmuseet/undervisning-paa-nationalmuseet/undervisningsmaterialer/grundskolen/historien-om-danmark/guldalderen/kvindens-rolle-i-samfundet/>

[nationalmuseet/undervisningsmaterialer/grundskolen/historien-om-danmark/guldalderen/kvindens-rolle-i-samfundet/](https://natmus.dk/museer-og-slotte/nationalmuseet/undervisning-paa-nationalmuseet/undervisningsmaterialer/grundskolen/historien-om-danmark/guldalderen/kvindens-rolle-i-samfundet/)

besøgt: 26 maj, 2021

Olesen, Bodil, *Kvindelig valgret 1849-1915*, 2017, Danmarkshistorien.dk

<https://danmarkshistorien.dk/leksikon-og-kilder/vis/materiale/kvindelig-valgret-1849-1915/>

Besøgt: 26 maj, 2021

Saxtorph, *En professors syn på kvindelige lærer*, 1874, Danmark – tider og temaer systeme

Spectatrice, *Om husvæsnen og pige børns opdragelse*, 1859. Danmark – tider og temaer systeme.

Strange Petersen, Erik, *Demokratiets etablering: den grundlovgivende forsamling*, 2009, Danmarkshistorien.dk

<https://danmarkshistorien.dk/perioder/det-unge-demokrati-1848-1901/demokratiets-etablering-den-grundlovgivende-forsamling/>

Besøgt: 27 maj, 2021